

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КОВТУН ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 165.612: 316.61

**СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ
УКРАЇНСЬКОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Житомир – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Ярошовець Володимир Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Полисаєв Олександр Павлович,
Національний авіаційний університет (м. Київ),
завідувач кафедри соціології
та соціальних технологій;

кандидат філософських наук, доцент
Бойченко Михайло Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться "06" жовтня 2011 року о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий "___" вересня 2011 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Я. Сухачов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Становлення і розвиток індустріального й постіндустріального суспільства, прискорення темпу життя, загострення соціальних, міжетнічних, міждержавних конфліктів супроводжується перманентною світоглядно-ціннісною кризою людини, іманентним імперативом якої є необхідність ідентифікувати себе з певним етносом, нацією, державою. Це зумовило формування у середовищі європейської інтелектуальної еліти у ХХ столітті новітніх зразків філософського традиціоналізму.

Досвід трансформації посткомуністичних країн переконливо засвідчує, що для гармонійного розвитку новітньої української держави бракує ефективного світоглядного ідейно-теоретичного підґрунтя. Відтак у процесі реформування й модернізації українського суспільства особливого інтересу набуває аналіз тих зразків соціально-філософського дискурсу, в межах яких відбувається критичне засвоєння інноваційного соціокультурного досвіду з опорою на власну традицію. Одночасно дослідження засад традиціоналізму є необхідною умовою цілеспрямованого напрацювання основних векторів соціокультурного розвитку України у майбутньому. У зв'язку із цим в умовах тривалого ціннісно-ідеологічного вакууму в українському суспільстві особливої актуальності набувають дослідження традиціоналістських концепцій В. Липинського, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького та ін.

Актуальність дослідження українського традиціоналізму зумовлюється й тим, що на початку ХХІ століття в Україні, Росії та інших пострадянських державах розпочалося активне використання політичними силами правого політичного діапазону спадщини європейського традиціоналізму.

У філософській парадигмі традиціоналізм тривалий час розглядався як форма консерватизму (К. Мангейм, М. Федорова). Поряд з цим у дослідженнях С. Аверинцева, В. Андрушенка, А. Астаф'єва, А. Бичко, І. Богачевської, М. Бойченка, М. Вебера, О. Волоха, А. Герасимчука, Л. Губерського, М. Козловця, А. Макарова, М. Михальченка, І. Надольного, В. Пазенка, О. Пігалева, О. Полисаєва, П. Сауха, С. Сергєєва, Е. Шацького, Л. Шугаєвої, В. Ярошовця традиціоналізм постає як соціокультурний феномен, функціонування якого охоплює різні сфери бутевості: економіку, політику, мистецтво, релігію, мораль. Водночас проблема класифікації форм традиціоналізму розкрита у напрацюваннях С. Аверинцева, Ж. Баландьє, А. Макарова, О. Пігалева, С. Сергєєва, Е. Шацького, Е. Шилза.

Серед західних дослідників, чії спроби розкрити проблему традиціоналізму в умовах цивілізаційних зрушень та соціокультурної ціннісної динаміки виявились найбільш плідними, слід назвати Т. Парсонса і Е. Шилза, які у межах теорії модернізації обґрунтували положення, що традиціоналізм перешкоджає соціальній і економічній модернізації. Натомість Ш. Айзенштадт Дж. Гусфілд, С. Хантінгтон заперечували необхідність нівеляції традиціоналізму, обов'язкової вестернізації традиційних суспільств, що супроводжується поглибленням дисгармонії у розвитку різних країн.

Грунтовні дослідження філософської спадщини В. Липинського були зроблені Г. Аляєвим, Л. Біласом, Ю. Вільчинським, Б. Ганцажем, М. Гордієнком, Я. Дашкевичем П. Кралоком, В. Кучабським, І. Лисяком-Рудницьким, О. Назаруком, В. Кучером, Т. Осташко, Я. Пеленським, М. Поповичем І. Сікорою, Ю. Терещенком, І. Тукаленком, Д. Чижевським та ін. В умовах становлення новітньої української філософії творчість Ю. Липи стала предметом зацікавленості О. Багана, А. Бедрія, Г. Бурлаки, В. Горського, Я. Дашкевича, І. Козія, М. Липи-Гуменецької, Л. Мокривської-Венгринович, Л. Череватенка, О. Янчука. Натомість аналіз напрацювань І. Лисяка-Рудницького став об'єктом досліджень С. Бондар, Я. Грицака, С. Кульчицького, Д. Кушніра, В. Лісового, К. Назарової, О. Прицака, І. Хміля.

Відаючи належне теоретичній і практичній значущості попереднього наукового доробку, слід зазначити, що в українській філософській рефлексії проблема визначення соціокультурного змісту, структури та особливостей українського рефлексивного традиціоналізму XIX – XX століть не знайшли комплексного соціально-філософського осмислення. Відтак вона потребує ґрунтового дослідження з позицій сучасного соціально-філософського знання, оновлення теоретико-методологічної бази наявного дослідницького доробку.

Зв'язок роботи з науковими програмами й темами. Дисертація виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (НДР № 0111U000154) "Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс".

Мета і завдання дисертаційного дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у здійсненні комплексного соціально-філософського аналізу соціокультурного змісту, структури й особливостей українського традиціоналізму XIX – XX століть і конкретизується у наступних дослідницьких завданнях:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження українського традиціоналізму;

- з'ясувати особливості осмислення феномену традиції в західноєвропейському і російському традиціоналізмі XIX – XX століть;
- розкрити зміст, структуру й особливості становлення українського традиціоналізму в XIX – початку XX століття;
- дослідити рефлексію соціокультурного розвитку України в українському традиціоналізмі XX століття;
- визначити роль українського рефлексивного традиціоналізму у збереженні соціокультурної ідентичності в умовах глобалізації.

Об'єктом дослідження є український традиціоналізм як напрямок соціально-філософського дискурсу.

Предметом дослідження є генеза соціокультурного змісту українського традиціоналізму XIX – XX століть.

Методи дослідження. У процесі дослідження українського традиціоналізму XX століття дисертантом було застосовано цілий комплекс загально- і конкретнонаукових методів. Історико-генетичний метод дозволив розкрити соціокультурний зміст українського традиціоналізму, виявити спадкоємність між традицією й інновацією а також взаємозв'язок між дорефлексивним й рефлексивним традиціоналізмом на різних етапах розвитку суспільства. Метод компаративного аналізу був використаний під час співставлення західноєвропейського, російського й українського традиціоналізму з метою з'ясування джерел, генези й особливостей останнього.

Структурно-функціональний метод набув застосування у процесі аналізу функцій традиції: охоронної, адаптаційної, комунікативної, ідентифікаційної, конструктивної, регулятивної, ретрансляційної. За допомогою герменевтичної рефлексії було розкрито особливості українського традиціоналізму як одиничного явища у контексті загальнолюдського феномена традиціоналізму. Системний підхід до предмету дослідження дозволив проаналізувати родину, церкву, армію як засадничі інституції традиційного суспільства, простежити взаємодію різних соціальних груп, розкрити роль провідної верстви у збереженні традиції і впровадженні новацій у процесі суспільного розвитку.

В цілому дисертаційне дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах об'єктивності, історизму, розвитку, системності, методологічного плюралізму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні комплексного соціально-філософського аналізу соціокультурного змісту українського традиціоналізму XIX – XX століть, який розкривається у таких теоретичних положеннях, які виносяться на захист:

- уточнено визначення поняття "традиціоналізм" на основі його поділу на дорефлексивний і рефлексивний: поза межами теоретичного дискурсу традиціоналізм – це світоглядний принцип, в межах якого традиція розглядається як універсальна форма збереження, відтворення й ретрансляції соціокультурного досвіду; у контексті цілеспрямованого теоретичного осмислення традиції, традиціоналізм – це соціально-філософський напрямок, за яким традиція як універсальна форма збереження, адаптації, конструювання, ретрансляції забезпечує стійку інтертемпоральну спадковість соціокультурних процесів; введено нові поняття: "класичний західноєвропейський традиціоналізм" і "постнекласичний західноєвропейський традиціоналізм", "український дорефлексивний традиціоналізм", "український рефлексивний традиціоналізм",
- встановлено, що у західноєвропейському традиціоналізмі XIX – XX століть набуло подальшого обґрунтування існування ієрархічної соціальної системи, розуміння людини як неповторної, унікальної, здатної до самовдосконалення особистості, яка має абсолютну цінність для суспільства, а також ідея передування духовно-морального прогресу економічним і політичним реформам і необхідність глибокої релігійності населення; доведено, що становлення російського традиціоналізму XIX – XX століть пов'язане з осмисленням ролі Росії у напрацюваннях слов'янофілів, російської філософії права, євразійців і неоевразійців, для яких характерна критика негативних наслідків вестернізації на основі антизахідних, антиєвропейських, антираціоналістичних світоглядних позицій, обґрунтування збереження й ретрансляції на інші народи російської культурної традиції, акцентація на необхідності існування в Росії могутньої централізованої держави, яка забезпечує стабільність у полікультурного, поліетнічного й поліконфесійного суспільства.
- вперше з'ясовано, що становлення українського рефлексивного традиціоналізму як світоглядного відображення теоретичного осмислення феномену традиції відбувається паралельно з формуванням філософії української національної ідеї і пов'язане з творчістю П. Куліша, М. Міхновського, В. Липинського, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького;
- доведено, що для рефлексії соціокультурного розвитку України в українському традиціоналізмі XIX – XX століть властиве розуміння українського суспільства як самобутньої соціокультурної спільноти; обґрунтування засадничої ролі у розвитку суспільства

провідної верстви ("аристократії духу"), незалежно від її походження і становища в соціальній ієрархії, необхідності жорсткого дотримання принципів суспільного легітимізму у сфері формального і неформального права, акцентція на необхідності релігійності населення як духовно-ціннісної бази суспільства;

- вперше встановлено значимість напрацювань мислителів-традиціоналістів XIX – XX століть у контексті збереження української соціокультурної ідентичності; доведено важливість використання на початку XXI століття ідеї самотності соціокультурного розвитку України, в якому поєднуються елементи демократичного й традиційного суспільства, можливості поступу у різних сферах соціальної буттєвості на основі синтезу демократичних, конституційних свобод і легітимізму, визначальної ролі традиційних інституцій (держави, церкви, родини) і провідної верстви у збереженні соціокультурної ідентичності.

Теоретико-практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати дають можливість поглибити напрацювання щодо змісту, структури, форм та динаміки українського традиціоналізму як форми теоретичного осмислення ролі традиції у соціокультурному розвитку України. Запропоновані в роботі положення та висновки можуть бути використані у подальших теоретико-методологічних дослідженнях зазначеної проблематики.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання положень та висновків дисертації під час розробки й викладання нормативних курсів та спецкурсів з філософії, соціальної філософії, історії філософії та філософії історії. Окремі матеріали дисертації можуть бути застосовані у навчальному процесі під час підготовки розробки навчальних програм, навчальних посібників та спеціальних курсів для студентів гуманітарних факультетів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою аналітичною роботою здобувача. Висновки та положення наукової новизни отримані автором на основі власних результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на методологічних семінарах кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка, на II Міжнародному науковому семінарі, присвяченому пам'яті В. Липинського "Консерватизм як чинник модернізації у контексті розвитку України і Польщі" (Київ-Житомир-Затуринці-Краків, 2010). Водночас висновки дослідження викладені у тезах і доповідях автора на

наступних конференціях: Міжнародній конференції "Людина. Світ. Суспільство" (Київ, 2009); II Міжнародній науково-теоретичній конференції "Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності" (Житомир, 2009); Всеукраїнській конференції "Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: творче, критичне і практичне мислення" (Житомир, 2009); Міжнародній науковій конференції "Дні науки філософського факультету – 2010" (Київ, 2010); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення" (Житомир, 2010); Міжнародній науковій конференції "Дні науки філософського факультету – 2011" (Київ, 2011).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені автором у 12 публікаціях – 5 статтях, які надруковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 7 тезах виступів на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені поставленою метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації складає 200 сторінок, з яких основний зміст дисертації викладений на 178 сторінках, список використаних джерел містить 266 позицій та складає 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми, сформульовано її мету й основні завдання, визначено об'єкт і предмет, окреслено методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну результатів, теоретичне і практичне значення, наведено дані про апробацію отриманих результатів і вмотивовано структуру дослідження.

У першому розділі **"Теоретико-методологічні засади дослідження українського традиціоналізму"** аналізується ступінь вивчення проблеми у працях вітчизняних та зарубіжних філософів, соціальних філософів, істориків філософії, політологів, культурологів, на основі яких сформульовано теоретико-методологічні засади дослідження.

У підрозділі *1.1. "Традиція і традиціоналізм як предмет соціально-філософського аналізу"* На підставі соціально-філософського дослідження традиції і традиціоналізму встановлено, що традиція відображає об'єктивні умови існування соціуму, уособлює спадковість у суспільному житті і закріплює стійкі і життєздатні його елементи. У міждисциплінарному контексті традиція розглядається як універсальна форма фіксації, закріплення, збереження і ретрансляції елементів соціокультурного досвіду.

Доведено, що в історії соціально-філософської думки сформувалася низка підходів до розуміння феномену традиції. У кінці XVIII – на початку XIX століття окреслилося осмислення традиції через опозицію традиція-революція (Е. Берк, Ж. де Местр, Л. де Бональд, Ф. Савіні), в межах якої традиція розглядається у політичній, економічній, культурній, релігійній сферах як основа функціонування соціуму. Одночасно в епоху Просвітництва сформувалося протиставлення традиції й розуму (І. Кант, Г. Гегель), за якою традицію не можна пізнати без застосування розуму як єдиного джерела авторитету. Натомість у романтизмі (Й. Гердер) традиція мислиться як протилежність розумній свободі, як історична даність, яка значною мірою визначає настанови й вчинки людини.

У XX столітті осмислення традиції відбувається переважно у контексті аналізу традиційного й індустріального суспільства на основі опозиції традиція-новація. Ця тенденція знайшла відображення у дослідженнях Ш. Айзенштадта, П. Бергера, Е. Бородіна, В. Власової, Е. Гідденса, О. Гнатюк, Е. Дюркгейма, С. Кальцевої, Д. Лернера, В. Лісового, Е. Маркаряна, А. Мельвіля, М. Михальченка, Л. Нагорної, Т. Парсонса, О. Полисаєва, М. Рябчука, Е. Сміта, А. Токвілля, С. Хантінгтона, Е. Шилза та ін. З'ясовано, що у психоаналітичному дискурсі (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Едінгер) традиція розглядається у контексті аналізу архетипів як універсальних форм колективного несвідомого. У межах структурно-функціонального підходу (П. Бергер, Г. Гадамер, В. Каїров) традиція розкривається через низку функцій: охоронну, адаптаційну, комунікативну, ідентифікаційну, селективну, конструктивну, регулятивну, ретрансляційну. У західноєвропейському постнекласичному традиціоналізмі XX століття (А. Бенуа, Р. Генон, Ю. Евола, Ф. Шуон) сформувалося й онтологічне розуміння традиції як універсальної трансцендентальної сутності.

Встановлено, що введення поняття "традиціоналізм" пов'язане з аналізом капіталістичного й докапіталістичного суспільств М. Вебером. Натомість залучення у науковий дискурс поняття "традиціоналізм" належить К. Мангейму. Загалом у соціально-філософській парадигмі утвердилося неоднозначне ставлення до традиціоналізму. Так у межах теорії модернізації (репрезентованої, насамперед, працями Т. Парсонса і Е. Шилза), засадничим стало положення, що традиціоналізм перешкоджає соціальним і економічним змінам. За іншим підходом (Ш. Айзенштадт, Дж. Гусфілд, С. Хантінгтон), обґрунтовується заперечення необхідності вестернізації і руйнування традиційних суспільств, що супроводжується ліквідацією традиційних інституцій, зростанням девіантної поведінки і злочинності, поглибленням дисгармонії і несинхронності розвитку різних країн.

У контексті аналізу співвідношення традиціоналізму і консерватизму у соціально-філософській літературі сформувалося два основні підходи. Тривалий час традиціоналізм розглядався як форма консерватизму (К. Мангейм, М. Федорова). Однак, автор схиляється до другого підходу (С. Аверинцев, А. Астаф'єв, А. Бичко, О. Волох, А. Макаров, О. Пігалева, С. Сергєєв, Е. Шацький), згідно з яким традиціоналізм розглядається як соціокультурний феномен, функціонування якого охоплює різні сфери буттєвості: економіку, політику, мистецтво, релігію, мораль та ін. Натомість консерватизм постає, передусім, як політичне явище.

У соціально-філософському дискурсі сформувалися різні підходи до класифікації форм традиціоналізму. Так Е. Шилз та Е. Шацький виділяють примітивний та ідеологічний традиціоналізм, Ж. Балансьє – фундаментальний, формальний і псевдотрадиціоналізм, К. Лотарєв – консервативний, охоронний та реакційний традиціоналізм, С. Сергєєв – консервативно-охоронний і творчий традиціоналізм. Оскільки зазначені класифікації не відображають у повній мірі феномен традиціоналізму, автор схиляється до класифікації, за якою традиціоналізм поділяється на дорефлексивний і рефлексивний (С. Аверинцев, А. Макаров, О. Пігалева).

На підставі аналізу напрацювань у межах соціально-філософського дискурсу, автор пропонує власне визначення поняття "традиціоналізм" на основі його поділу на дорефлексивний і рефлексивний. У традиційних суспільствах поза межами теоретичного дискурсу традиціоналізм – це світоглядний принцип, в межах якого традиція розглядається як універсальна форма збереження, відтворення й ретрансляції соціокультурного досвіду. У контексті цілеспрямованого теоретичного осмислення традиції, традиціоналізм – це соціально-філософський напрямок, згідно з яким традиція як універсальна форма збереження, конструювання, адаптації, закріплення, ретрансляції забезпечує стійку інтертемпоральну спадковість соціокультурних процесів.

У дисертаційній роботі встановлено, що проблема дослідження традиції й традиціоналізму є достатньо розробленою у вітчизняній і зарубіжній історіографії, однак аналіз напрацювань фундаторів українського традиціоналізму ХХ століття (П. Куліша, В. Липинського, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького) ще далеко незавершений. З'ясовано, що дослідження соціально-філософської спадщини В. Липинського стало предметом аналізу Г. Аляєва, А. Базилевського, Л. Біласа, Ю. Вільчинського, Б. Ганцажа, М. Гордієнка, Я. Дашкевича П. Кральнока, І. Лисяка-Рудницького, О. Назарука, В. Кучера, Т. Осташко, Я. Пеленського, М. Поповича І. Сікори, Ю. Терещенка, І. Тукаленка, Д. Чижевського та ін. В умовах становлення новітньої української

філософії творчість Ю. Липи стала предметом зацікавленості О. Багана, А. Бедрія, Г. Бурлаки, В. Горського, Я. Дашкевича, І. Козія, М. Липи-Гуменецької, Л. Мокривської-Венгринович, Л. Череватенка, О. Янчука. Поряд з цим аналіз напрацювань І. Лисяка-Рудницького став об'єктом досліджень С. Бондар, Я. Грицака, С. Кульчицького, Д. Кушніра, В. Лісового, К. Назарової, О. Пріцака, І. Хміля.

У підрозділі 1.2. *"Методологічні засади дослідження українського традиціоналізму"* проаналізовано цілий комплекс загально- і конкретнонаукових методів, застосованих у процесі аналізу українського традиціоналізму. У дослідженні використано логіко-історичний та системний підхід, метод порівняльного аналізу, компаративний, структурно-функціональний, герменевтичний методи. Загалом дисертаційне дослідження ґрунтується на таких загальнонаукових принципах, як об'єктивність, історизм, розвиток, системність, поліметодичний плюралізм.

У другому розділі **"Традиція як основа осмислення розвитку суспільства в європейському традиціоналізмі XIX – XX століть"** аналізуються особливості осмислення традиції у контексті розвитку соціуму у рефлексії західноєвропейських, російських, українських мислителів-традиціоналістів вказаного періоду, особлива увага зосереджена на дослідженні становлення українського рефлексивного традиціоналізму XIX – початку XX століття.

У підрозділі 2.1. *"Класичний і постнекласичний дискурс західноєвропейського традиціоналізму XIX – XX століть"* встановлено, що на основі критики суспільно-політичних ідеалів Просвітництва і під впливом Французької революції у межах напрацювань Е. Берка, Ж. де Местра, Ф. Савініні розпочалося формування класичного західноєвропейського традиціоналізму. Визначальними його рисами є обґрунтування засадничої ролі в житті суспільства традицій, здобутків національної культури, релігійних і духовних цінностей, функціонування і ретрансляція яких відбувається через інститути школи, родини, сильної ієрархічної держави і церкви. Представники класичного традиціоналізму заперечували виведення принципів права з природи людини, обґрунтовували залежність права народу від його історичного розвитку, особливостей виробничих, релігійних, моральних відносин. З'ясовано, що постнекласичний західноєвропейський традиціоналізм XX століття (Р. Генон, Ю. Евола, М. Еліаде, Ф. Шуон) є реакцією на руйнування традиційних цінностей у новітній період існування європейського соціуму. Виходячи з онтологізації феномену традиції, представники постнекласичного традиціоналізму розглядали метафізику й релігію як найбільш традиційні сфери буттєвості людини.

Загалом, і в класичному, і в постнекласичному західноєвропейському традиціоналізмі обґрунтовувалася думка, що вдосконалення моральних цінностей має передувати економічним і політичним реформам. Європейські традиціоналісти обстоювали необхідність виховання глибокої релігійності населення, відчуття особистісної відповідальності кожної людини за долю суспільства і держави. Одночасно людина розглядається в західноєвропейському рефлексивному традиціоналізмі як неповторна, унікальна, здатна до самовдосконалення істота, яка має абсолютну цінність для суспільства.

У підрозділі 2.2. *"Соціокультурний зміст розуміння феномену традиції в російському традиціоналізмі XIX – XX століть"* з'ясовано, що становлення російського рефлексивного традиціоналізму пов'язане з осмисленням ролі Росії у напрацюваннях західників і слов'янофілів, російської філософії права, євразійців і неоевразійців. За твердженням західників в Росії справжня традиція не змогла сформуватись оскільки країна тривалий час перебувала поза межами європейського християнства. У руслі критики раціоналізму й загалом заперечення західного способу життя слов'янофіли обґрунтували унікальність розвитку Росії, необхідність збереження православ'я, царської влади, сільської общини, права народу на свободу думки, боротьби проти штучних запозичень європейського соціокультурного досвіду.

На підставі аналізу російській філософії права кінця XIX – початку XX століття встановлено, що феномен традиції у ній розглядається на основі обґрунтування необхідності реформування російського самодержавства в напрямку розбудови громадянського суспільства за збереження спадкової конституційної монархії, засвоєння накопиченого у світовій культурі й науці досвіду і формування на цій основі фундаментальних засад національної культури.

З'ясовано, що євразійці обґрунтували необхідність повернення у суспільно-політичний дискурс Росії релігійно вмотивованої ідеї обраності "святої" Росії і Московського царства, виробили концепцію глорифікації імперії Чингізхана й Золотої Орди, концепт туранської спільноти як особливого мультикультурного феномену Євразії, який має стати альтернативою проти засилення Європи. У модерному соціокультурному дискурсі Росії відбулося відродження євразійства у формі неоевразійства.

У підрозділі 2.3. *"Становлення українського традиціоналізму XIX – початку XX століття у контексті дослідження української соціокультурної традиції"* доведено, що формування українського рефлексивного традиціоналізму як теоретичної форми осмислення дійсності відбувалося паралельно зі становленням української модерної нації. Значний вплив на формування українського традиціоналізму мала

творчість П. Куліша, який визначив вразливі місця народницької ідеології: наївне захоплення селянством, виправдання руйнівних і реакційних народних повстань, упередженість до провідної верстви. До представників української традиціоналістсько-консервативної цього періоду віднесено Г. Галагана, В. Тарновського, Ф. Уманця, В. Горленка, П. Дорошенка, М. Міхновського.

З'ясовано, що носіями традиціоналізму в Галичині тривалий час були греко-католицькі священники, об'єднані навколо собору Св. Юра. Традиціоналізм "святоюрців", а пізніше і москвофілів, зводився до збереження традиції у юліанському церковному обряді юліанського календаря, кирилиці з церковнослов'янським правописом. Для традиціоналізму в західноукраїнських землях характерна відданість парламентським методам політичної боротьби та легітимізм.

У межах історико-генетичного підходу дисертантом запропоновано періодизацію українського традиціоналізму: традиціоналізм первісного суспільства, традиціоналізм епохи Середньовіччя (Києво-Руської доби) і Відродження, традиціоналізм Нового часу (періоду Гетьманщини, український традиціоналізм в Наддніпрянщині й Галичині XIX століття), традиціоналізм новітнього часу (український традиціоналізм XX століття). Встановлено, що дорефлексивний традиціоналізм характерний для українського соціуму від первісного суспільства до середини XIX століття, натомість становлення українського рефлексивного традиціоналізму (П. Куліш, М. Міхновський, В. Липинський, Ю. Липа, І. Лисяк-Рудницький) відбулося у другій половині XIX – XX столітті.

У цілому становлення українського рефлексивного традиціоналізму співпадає з відродженням української національної культури (традиції) і обґрунтуванням необхідності відновлення української державності. В українському рефлексивному традиціоналізмі обґрунтовується розуміння України як самобутньої соціокультурної спільноти, яка якісно відрізняється від Сходу і від Заходу. Для нього характерна критика європейського раціоналізму, акцентація на необхідності релігійності населення й існування інституту церкви як духовно-суспільного фундаменту державності за збереження загальної тенденції толерантності в релігійній сфері поліконфесійного українського соціуму. Для українського традиціоналізму властивий соціальний ієрархізм, визнання необхідності чіткої соціальної стратифікації як умови гармонійного функціонування суспільства, обґрунтування легітимності у сфері як формального так і неформального (звичаєвого) права.

У третьому розділі "**Соціокультурний розвиток України у рефлексії українського традиціоналізму XX століття**" аналізується

осмислення феномену традиції як основи соціокультурного розвитку у напрацювання В. Липинського, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького. Значна увага присвячена дослідженню традиціоналізму як чинника збереження української соціокультурної ідентичності в умовах глобалізації.

У підрозділі 3.1. *"Соціокультурний зміст консерватизму і традиціоналізму у філософській спадщині В. Липинського"*, з'ясовано, що В. Липинський сформулював концепцію української державності на основі ідей консерватизму й релігійного традиціоналізму. У контексті традиціоналізму сутнісними ознаками аристократії В. Липинський вважає моральний авторитет, волю до влади і консерватизм. Аристократія має стати єдиною ланкою між "старою" і "ноюю" Україною на засадах авторитету, дисципліни, правопорядку й політичної культури.

Традиціоналізм В. Липинського виходить з концепції "територіального патріотизму", за якою націю становлять усі громадяни держави, які працюють на її благо. У соціумі мислитель визначав три основні соціальні типи: "войовники" (військові), "продуценти" (багатії) й "інтелігенти". Провідну роль у державотворенні він надавав "войовникам" і "продуцентам".

У підрозділі 3.2. *"Традиціоналізм як основа осмислення соціокультурного розвитку України у працях Ю. Липи"* встановлено, що традиціоналістська концепція Ю. Липи співвідносяться з ідеями західноєвропейських традиціоналістів (Е. Берка, Ж. де Местра, Р. Генона, М. Еліаде) щодо розчинення у ліберальному й неоліберальному просторі Європи її духовної цілісності, заснованої на традиційних засадах.

Занепад європейського раціоналізму мислитель відносить до періоду Першої світової війни, коли політичні й соціальні катаклізми поглибили розчарування у можливості встановлення царства розуму на основі науково-технічного прогресу. За Ю. Липою, на зміну інтелектуалізму й раціоналізму має прийти "новий гуманізм", в якому витончені софізми заступить глибока пошана до моральних законів, а раціональні розмірковування – вольові акти. Мислитель обґрунтував самодостатність України в геополітичному просторі.

Визначальне місце в житті суспільства Ю. Липа відводить королівській спадковій владі та аристократії як провідній суспільній верстві. Провідниками української нації він вважає усіх тих, хто збагатив її духовність, пробудив патріотичні почуття, незалежно від становища у суспільній ієрархії. Незважаючи на століття найсильнішої асиміляції, національна традиція може бути відроджена на базових складових матеріальної і духовної культури. З'ясовано, що традиціоналізм Ю. Липи виходить з визнання засадничої ролі в житті українського суспільства родини, яка постає універсальним праобразом української суспільної

групи. До механізмів формування української традиції мислитель відносить історію її провідної верстви, українські культурні тенденції, невід'ємно пов'язані зі здатністю українства до суспільної самоорганізації, консерватизм світосприйняття українського народу, який не виключаючи поступу, вимагає збереження попередньої традиції.

У підрозділі 3. 3. *"Синкретичний зміст соціокультурного розвитку України у традиціоналізмі І. Лисяка-Рудницького"* доведено, що традиціоналізм І. Лисяка-Рудницького ґрунтується на аналізі феномену революції у монархічних суспільствах. Встановлення диктаторських тоталітарних режимів мислитель пов'язує з докорінним руйнування конституційної й правової тяглості після революцій у суспільствах, які неготові до встановлення демократичних режимів. І. Лисяк-Рудницький на основі синтетичного поєднання лібералізму й традиціоналізму розробив концепцію ліберального консерватизму, за яким поступ базується на конституційних свободах, визнається необхідність авторитету у суспільному житті, обґрунтовується творча місія традиційних інституцій (монархії, церкви) і провідної верстви, обстоюється ідея інтеграції нового зі створеним у минулому.

Мислитель розглядав консерватизм як духовну настанову значної частини українського суспільства, яка виявлялася у стійкому збереженні рідної мови, віри, звичаїв і обрядів, традиційних форм родинного й громадського життя. На основі аналізу соціально-філософської спадщини І. Лисяка-Рудницького встановлено, що вирішальну роль в житті суспільства він відводив провідній верстві, від стану якої залежить у перспективі належність народу до категорії "історичних" і "неісторичних" націй. Вирішальним фактором в існуванні "історичних" націй мислитель вважає збереження провідної верстви як носія політичної свідомості та високої культури. Натомість "неісторичні" нації втратили репрезентативний клас і були зведені до народної маси з невисокою національною свідомістю.

На основі дослідження засад української соціокультурної традиції І. Лисяк-Рудницький обґрунтував глибоку укоріненість буття українського народу в духовні традиції східного християнства з одночасним пошануванням властивого для західної світоглядної парадигми духу свободи. Саме синтез в українській культурі між Сходом і Заходом був великим завданням українського народу, хоча й невиконаним через зовнішній тиск і внутрішню нестабільність.

У підрозділі 3. 4. *"Традиціоналізм як чинник збереження української соціокультурної ідентичності в умовах глобалізації"* обґрунтовується, що в умовах глобалізації напрацювання українських традиціоналістів XIX – XX століть можуть бути застосовані під час

модернізації української держави та у виробленні стратегії уконституювання й збереження української соціокультурної ідентичності. Мається на увазі обґрунтування в українському рефлексивному традиціоналізмі ідеї унікальності розвитку України на засадах поєднання елементів демократичного й традиційного суспільств, можливості поступу у різних сферах соціальної буттєвості на основі синтезу демократичних, конституційних свобод з принципами авторитету й дисципліни у суспільному житті, акцентується творча місія традиційних інституцій (держави, церкви, родини) і провідної верстви в умовах модернізаційних процесів в епоху глобалізації.

ВИСНОВКИ

Дослідження соціокультурного змісту українського традиціоналізму XIX – XX століть дозволило з'ясувати, що становлення теоретичного осмислення феномену традиції як основи соціокультурного розвитку українського суспільства відбувається паралельно з формуванням філософії української національної ідеї. Визначний вплив традиціоналізму як однієї з важливих тенденцій українського соціокультурного дискурсу відповідного періоду підтверджено наступними висновками:

1. У дисертаційному дослідженні доведено, що формування українського традиціоналізму як соціально-філософського напрямку, за яким традиція як універсальна форма збереження, адаптації, конструювання, ретрансляції забезпечує стійку інтертемпоральну спадковість соціокультурних процесів припадає на другу половину XIX – XX століття і пов'язане з напрацюваннями когорти українських мислителів П. Куліша, М. Міхновського, В. Липинського, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького.

2. На основі компаративного аналізу з'ясовано, що найбільш типологічно близькими до українського традиціоналізму є західноєвропейський і російський традиціоналізм відповідного періоду. Подібність західноєвропейського і російського традиціоналізму до українського визначається через функціонування у їх межах антираціоналістичних, антиліберальних світоглядних орієнтацій у розумінні розвитку суспільства, визнання необхідності глибокої релігійності населення, ідея передування духовно-морального прогресу економічним і політичним реформам. Встановлена суттєва відмінність українського і російського традиціоналізму через обґрунтування в останньому ідей месіанізму й необхідності ретрансляції на інші народи російської культурної традиції.

3. В результаті дослідження засад української соціокультурної традиції в українському традиціоналізмі встановлено як глибоку укоріненість буття українського народу в духовні традиції східного християнства, так і пошанування властивого для західної світоглядної парадигми духу свободи. Одночасно в українському традиціоналізмі XIX – XX століть було обґрунтовано розуміння українського суспільства як самобутньої соціокультурної спільноти, яка якісно відрізняється від Сходу і Заходу.

4. На основі дослідження праць українських мислителів-традиціоналістів XIX – XX століть визначено характерні риси українського традиціоналізму: визнання необхідності чіткої соціальної стратифікації як умови ефективного функціонування суспільства, обґрунтування засадничої ролі у розвитку соціуму провідної верстви, розуміння монархії як форми державного устрою, яка найбільш повно дозволяє зберегти традиційні засади соціокультурного розвитку, обґрунтування необхідності жорсткого дотримання принципів суспільного легітимізму, акцентція на необхідності релігійності населення як духовно-ціннісної основи соціокультурного розвитку.

5. Доведено, що в умовах посилення глобалізаційних тенденцій і загрози розчинення української соціокультурної ідентичності в межах мультикультуралізму важливе значення має звернення до напрацювань українських мислителів-традиціоналістів. Збереження й уконституювання української соціокультурної ідентичності в умовах модернізаційних процесів початку XXI століття має базуватися на ідеї самобутності, унікальності розвитку України, на засадах поєднання елементів традиційного й постіндустріального суспільства, на основі поєднання демократичних, конституційних свобод з вихованням поваги до авторитету й дисципліни у суспільному житті, на обґрунтуванні конструктивної ролі традиційних інституцій (держави, церкви, родини) в умовах реформування суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Статті в наукових фахових виданнях, зареєстрованих ВАК України

1. Ковтун Ю. В. Концепція релігійного традиціоналізму і консерватизму В'ячеслава Липинського / Ковтун Ю. В. // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2008. – № 1. – С. 23 – 26.
2. Ковтун Ю. В. Класичний і неklasичний традиціоналізм: практика інтерпретації / Ковтун Ю. В. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 48. – С. 3 – 9.
3. Ковтун Ю. Традиціоналістський вимір проблеми соціокультурного розвитку України у філософській спадщині Ю. Липи / Юрій Ковтун // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2010. – № 3-4. – С. 48 – 53.
4. Ковтун Ю. Консерватизм і традиціоналізм у філософській спадщині І. Лисяка-Рудницького / Ковтун Ю. // Вісник Київського національного університету. – 2011. – № 103. – С. 5 – 8.
5. Ковтун Ю. В. Синтетичний традиціоналізм у системі філософських ідей І. Лисяка-Рудницького / Ковтун Ю. В. // Гуманітарні студії: збірник наукових праць. – К.: Вид.-полігр. центр "Київський університет", 2011. – Вип. 9. – С. 27 – 40.

II. Статті в інших наукових виданнях

6. Ковтун Ю. В. Формування концепції традиціоналізму в контексті філософії Просвітництва / Ковтун Ю. В. // Тези XXXIV науково-практичної міжвузівської конференції (16-18 бер. 2009 р.). – Житомир: ЖДТУ, 2009 – С. 99 – 100.
7. Ковтун Ю. В. Трансцендентально-метафізичний традиціоналізм Р. Генона / Ковтун Ю. В. // Людина. Світ. Суспільство (До 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету. – 2009: Між нар. наук. конф. (21-22 квітня 2009 р.): Матеріали доп. та виступів. – К.: Вид.-полігр. центр "Київський університет", 2009. – Ч. 1. – С. 106 – 108.
8. Ковтун Ю. В. Концепція "територіального патріотизму" В. Липинського як основа становлення міжнаціональної толерантності / Ковтун Ю. В. // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: II Міжнародна наук.-теор. конференція (17 грудня 2009 р.): зб. матеріалів / за заг. ред. Сауха П. Ю. – Житомир: Вид. центр ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – С. 105 – 108.
9. Ковтун Ю. В. Співвідношення інновацій й традиції у процесі трансформації суспільних систем епохи постмодерну / Ковтун Ю. В. // Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: творче, критичне і практичне мислення: зб. наукових праць / за заг.

- ред. д. філос. н. Поліщук О.П. – Житомир: Житомирський центр науково-технічної і економічної інформації, 2009. – С. 127 – 129.
10. Ковтун Ю. В. Євразійський дискурс російського традиціоналізму / Ковтун Ю. В. // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року) : Матеріали доповідей та виступів. – К.: Вид.-полігр. центр "Київський університет", 2010. – Ч. I. – С. 146 – 148.
  11. Ковтун Ю. Традиціоналістський вимір проблеми соціокультурного розвитку України в філософії Ю. Липи у контексті глобалізації / Ковтун Ю. В. // Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наукових праць / за заг. ред. проф. Сауха П. Ю. / Ковтун Ю. – Житомир: Вид. центр ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – С. 100 – 101.
  12. Ковтун Ю. В. Соціокультурні засади українського традиціоналізму ХХ ст. / Ковтун Ю. В. // Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2011", 20-21 квіт. 2011 р. : [матеріали доп. та вист.]. – К.: Вид.-полігр. центр "Київський університет", 2011. – Ч. 2. – С. 29 – 32.

АНОТАЦІЯ

Ковтун Ю. В. Соціокультурний зміст українського традиціоналізму ХІХ – ХХ століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2011.

Дисертація є цілісним соціально-філософським дослідженням соціокультурного змісту українського рефлексивного традиціоналізму ХІХ – ХХ століть. У роботі осмислено особливості розуміння традиції в західноєвропейському й російському традиціоналізмі ХІХ – ХХ століть як найбільш типологічно близьких до українського. Обґрунтовано, що становлення українського рефлексивного традиціоналізму як світоглядного відображення теоретичного осмислення феномену традиції відбувається паралельно з формуванням філософії української національної ідеї і пов'язане з творчістю П. Куліша, М. Міхновського, В. Липинського, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького. Доведено значимість напрацювань мислителів-традиціоналістів у контексті збереження української соціокультурної ідентичності в умовах глобалізації.

Ключові слова: традиція, традиціоналізм, консерватизм, лібералізм, суспільство, соціокультурний досвід, український дорефлексивний традиціоналізм, український рефлексивний традиціоналізм.

АННОТАЦИЯ

Ковтун Ю. В. Социокультурное содержание украинского традиционализма XIX – XX веков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2011.

Диссертация является целостным социально-философским исследованием украинского традиционализма XIX – XX веков. В работе традиционализм рассматривается как социально-философское направление, в котором традиция осмысливается как форма сохранения, адаптации, конструирования, ретрансляции социокультурного опыта.

На основании компаративного анализа доказана типологическая общность украинского традиционализма с западноевропейским и российским на базе антирационалистических, антилиберальных мировоззренческих ориентаций в понимании развития общества.

Доказано, что формирование украинского рефлексивного традиционализма как мировоззренческого отображения осмысления феномена традиции происходило параллельно с формированием философии украинской национальной идеи и связано с творчеством П. Кулиша, Н. Михновского, В. Липинского, Ю. Липы, И. Лысяка-Рудницкого.

Определено, что для украинского традиционализма присуще понимание украинского общества как уникальной социокультурной общности, которая качественно отличается от Востока и Запада, обоснование необходимости четкой социальной стратификации как условия стабильного функционирования общества, признание ключевой роли творческого меньшинства, независимо от его происхождения и положения в социальной иерархии, обоснование необходимости поддержания легитимизма в области формального и неформального права, акцентирование на необходимости религиозности населения.

В диссертационном исследовании доказана значимость работ украинских мыслителей-традиционалистов XIX – XX веков в контексте сохранения украинской социокультурной идентичности в условиях глобализации.

Ключевые слова: традиция, традиционализм, консерватизм, либерализм, общество, социокультурный опыт, украинский дорефлексивный традиционализм, украинский рефлексивный традиционализм.

SUMMARY

Kovtun Y. V. Social and Cultural Essence of the Ukrainian Traditionalism of XIX – XX centuries. – Manuscript.

The dissertation for receiving a scientific degree of the candidate of the philosophic sciences – speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – Zhytomyr State Ivan Franko University, Zhytomyr, 2011.

The thesis is a complex social and philosophical research of the social and cultural essence of the Ukrainian reflexive traditionalism of XIX – XX centuries. The work highlights speculations upon peculiarities of the tradition in Western European and Russian traditionalism of XIX – XX centuries as the typically closest to the Ukrainian one. It is proved that development of Ukrainian reflexive traditionalism as the world view reflexion of the theoretical comprehension of the phenomenon of tradition takes place alongside with the formation of philosophy of the Ukrainian national idea; it is connected with activities of P. Kulish, M. Mikhnovsky, V. Lypynsky, Y. Lypa, I. Lyssyak-Rudnytsky. The value of the philosophers- traditionalists' works in the context of preservation of the Ukrainian social and cultural identity within the process of globalization is proved.

Key words: tradition, traditionalism, conservatism, liberalism, society, socio-cultural experience, Ukrainian forreflexive traditionalism, Ukrainian reflexive traditionalism.

Підписано до друку 15.07.2010 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарн. Таймс.
Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 1,2. Ум. обл. видавн. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення №25/14.

Віддруковано ФОП Кукса Ю.А.
Свідоцтво В01 №664529 від 05.10.2006р.
33027, м. Рівне, вул. Костромська 1, 326, тел. (098) 327-24-00.